

Mittuniversitetet
MID SWEDEN UNIVERSITY

Systemanalys som verktyg för bedömning av kumulativa effekter

Biologisk mångfald, miljöbedömning och MKB
Mångfaldskonferensen och MKB-dagen, SLU, Uppsala
2022-11-10

Johanna Gordon
Mittuniversitetet, Östersund

Slutrappport VEM-Projekt

Verkningsfull miljöbedömning av kumulativa effekter för vägar och järnvägar (VEM)

Charlotta Faith-Ell & Johanna Gordon
Mittuniversitetet, Östersund

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1690072/FULLTEXT01.pdf>

RESULTAT

Ett arbetssätt för att integrera KE i miljöbedömning för vägar och järnvägar som bygger på systemanalys

Agenda

- 1 → **Hur tänker man hittills kring kumulativa effekter?**
- 2 → **Vad är kumulativa effekter?**
- 3 → **Hur kan man använda systemtänkande för bedömningen av KE i MKB:er?**

Kumulativa effekter (KE) är obehagliga

"När bedömare väl går in i den undre världen av kumulativa effekter, går de oftast ut så fort som möjligt och hoppas att andra (t.ex. MKB-granskare och beslutsfattare) kommer att sympatisera med deras obehag och hålla med om att kumulativa effekter helt enkelt är för svåra att ta itu med på ett meningsfullt sätt".

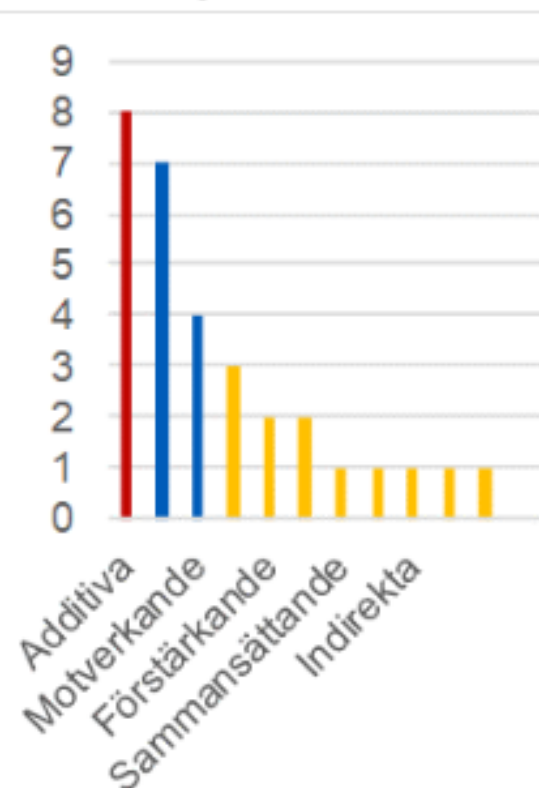
(Sinclair et al., 2017)

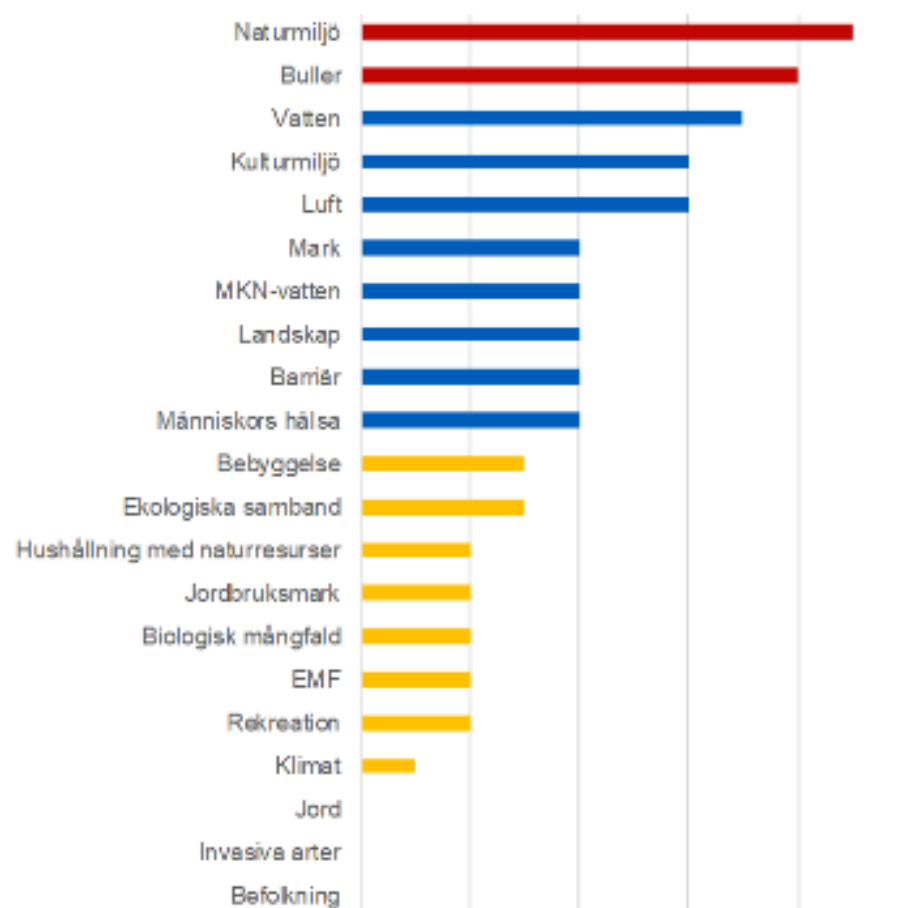

Hur praktikererna uppfattar KE (Intervjustudie)

1 Typer av KE

2 Miljöaspekter där KE uppstår

Det finns många olika typer av KE

Adderande (Additive)	Gränsöverskridande (Cross-boundary)	Kombinerande (In-combination)	Motviktande / kompenserande (Countervailing)	Sekundära (Secondary)
Aggregerade (Aggregative)	Indirekta (Indirect)	Kompensatoriska (Compensatory)	Motvägande/ neutraliserande (Neutralizing)	Sekventiella (Sequential)
Diskontinuerliga (Discontinuous)	Inducerade (Induced)	Komplexa orsakssamband (Complex causation)	Multipliserande (Multiplicative)	Stegvisa (Incremental)
Eftersläpande ytmåssigt (Space-lags)	Interaktiva (Interactive)	Kvarvarande (Residual)	Sammanfallande tidsmåssigt (Time-crowded)	Strukturellt överaskande (Structural surprise)
Exponentiella (Exponential)	Integrerande (Integrative)	Linjära (Linear)	Sammanfallande ytmåssigt (Space- crowded)	Tidsförskjutna (Time-delayed)
Fragmenterande (Fragmentation)	Knaprande (Nibbling)	Maskerande/ dolda/ kamouflerande (Masking)	Sammanhängande (Interrelated)	Tillväxtinducerade (Growth-induced)
Förbättrande (Ameliorative)	Kollektiva (Collective)	Mediumöverskridande (Cross-media)	Sammansättande (Compounding)	Utanför utredningsområdet (Offsite)
Förstärkande (Amplifying)	Kombinerade (Combined)	Motverkande (Antagonistic)	Samverkande / synergistiska (Synergistic)	Ökande (Crescive)

Typer av kumulation enligt Blakley (2021)

Hur kan vi redogöra för alla andra KE?

Komplexitet?

Icke-linjäritet?

Sammanhängande?

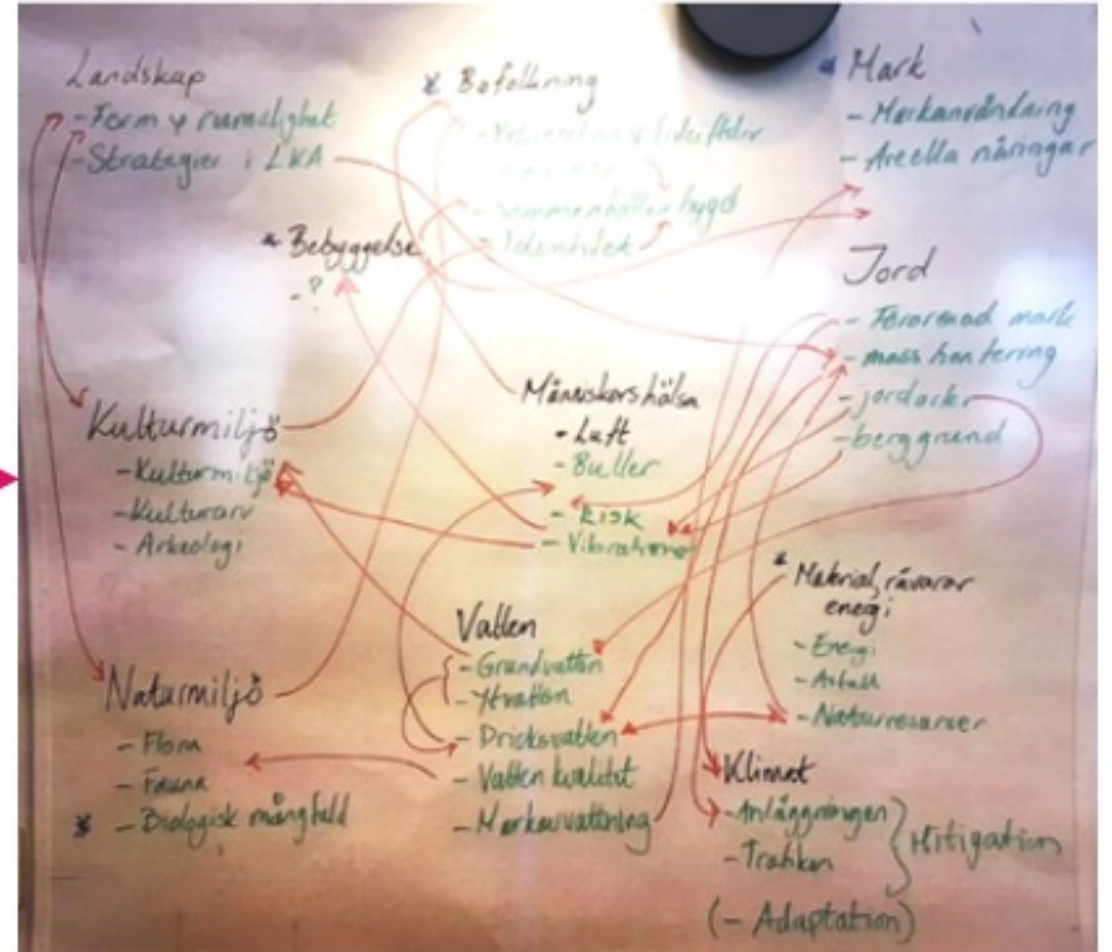
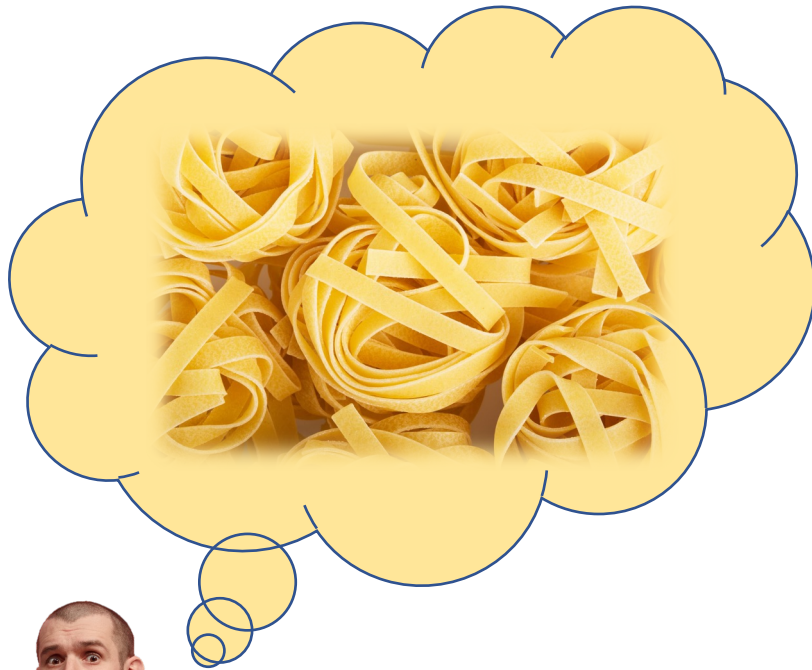
Struktur?

System?

Adderande (Additive)	Gränsöverskridande (Cross-boundary)	Kombinerande (In-combination)	Motviktande / kompenserande (Countervailing)	Sekundära (Secondary)
Aggregerade (Aggregative)	Indirekta (Indirect)	Kompensatoriska (Compensatory)	Motvägande / neutraliserande (Neutralizing)	Sekventiella (Sequential)
Diskontinuerliga (Discontinuous)	Inducerade (Induced)	Komplexa orsakssamband (Complex causation)	Multipliserande (Multiplicative)	Stegvisa (Incremental)
Eftersläpande ytmässigt (Space-lags)	Interaktiva (Interactive)	Kvarvarande (Residual)	Sammanfallande tidsmässigt (Time-crowded)	Strukturellt överaskande (Structural surprise)
Exponentiella (Exponential)	Integrerande (Integrative)	Linjära (Linear)	Sammanfallande ytmässigt (Space-crowded)	Tidsförskjutna (Time-delayed)
Fragmenterande (Fragmentation)	Knaprande (Nibbling)	Maskerande / dolda / kamouflerande (Masking)	Sammanhängande (Interrelated)	Tillväxtinducerade (Growth-induced)
Förbättrande (Ameliorative)	Kollektiva (Collective)	Mediumöverskridande (Cross-media)	Sammansättande (Compounding)	Utanför utredningsområdet (Offsite)
Förstärkande (Amplifying)	Kombinerade (Combined)	Motverkande (Antagonistic)	Samverkande / synergistiska (Synergistic)	Ökande (Crescive)

Hur kan man tänka när komplexiteten är stor?

Resultat (Dokumentanalys (MKB)): ingen särskild metod för bedömning av KE?

	PROJEKT	KE nämns	KE kapitel	KE metod
1 JÄRNVÄG	1.1 Norbotniabanan, Umeå-Dåva	7*	0	0
	1.2 Norbotniabanan, Skellefteå, Ytterbyn-Granboderna	8*	1	0
	1.3 Norbotniabanan, Skellefteå, Granboderna-Södra Tuvan	10*	1	0
	1.4 Ostkustbanan, Maland och Tunadalsspåret	5	0	0
	1.5 Ostkustbanan, Hallisberg-Stenkumla	24**	1	0
	1.6 Ostkustbanan, Dunsjö-Jakobshyttan	4	1	0
	1.7 Ostkustbanan, Jakobshyttan-Degerön	28**	1	0
2 VÄG	2.1 E10 vid Kiruna nya centrum	4*	0	0
	2.2 E10, Avvakko-Lappeasuando	0	0	0
	2.3 E10, Muorjevaarabackarna	0	0	0
	2.4 E45, Sveg, Rengsjön-Älvros	5	0	0
	2.5 Tvärförbindelse Södertörn***	13	1	0
	2.6 E20 förbi Mariestad	7	1	0
PROCENT		-	56%	0%

*KE till största del i samband med rennärning, **KE i enskilda avsnitt, ***Rikt datamaterial.

- Rikt datamaterial (MKB) med beskrivning av **variabler** och **effektsamband**
- plus 12 MKB:er

Metod?

Är systemtänkande en lämplig metod för att förstå och analysera KE?

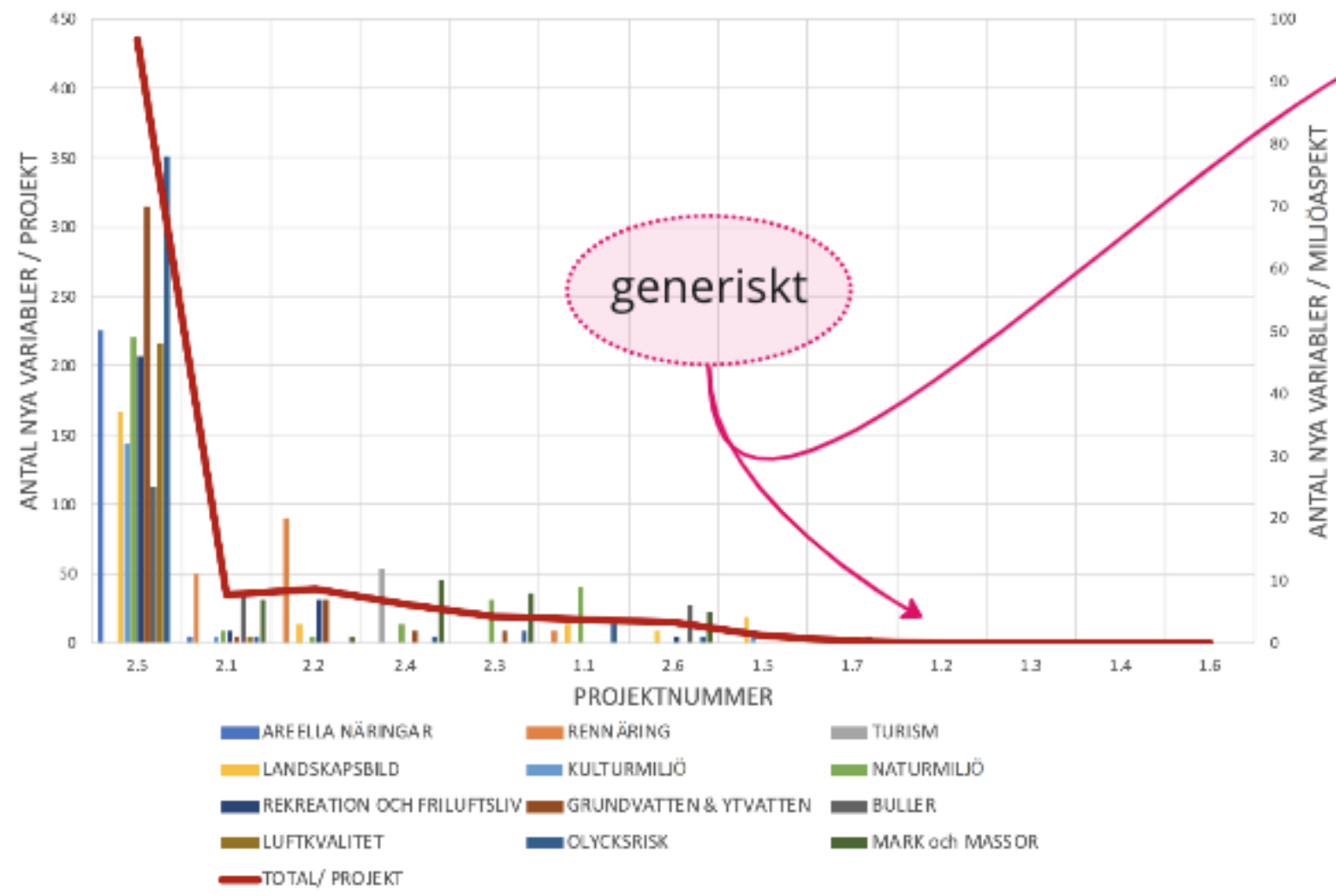
*“Systemtänkande är en uppsättning av **synergistiska och analytiska färdigheter** som används för att **förbättra förmågan att identifiera och förstå system**, förutsäga deras **beteenden**, och att **utforma ändringar** av dem för att få fram de **önskade effekterna**.”*

(Arnold & Wade, 2015)

Metod?

Variabler samt effektsamband är generiska (generella)!

- Antal variabler per aspekt
- Antal nya variabler minskar signifikant.
- Inga nya variabler kunde identifieras i de sista 3 MKB:er

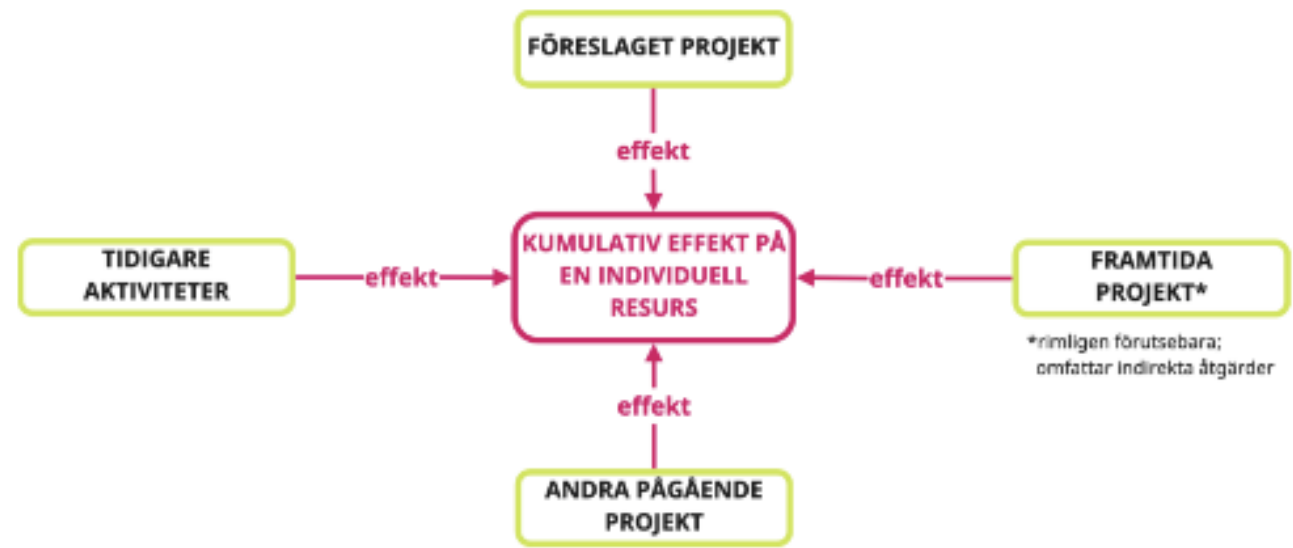
Hur konstrueras KE?

I praktiken

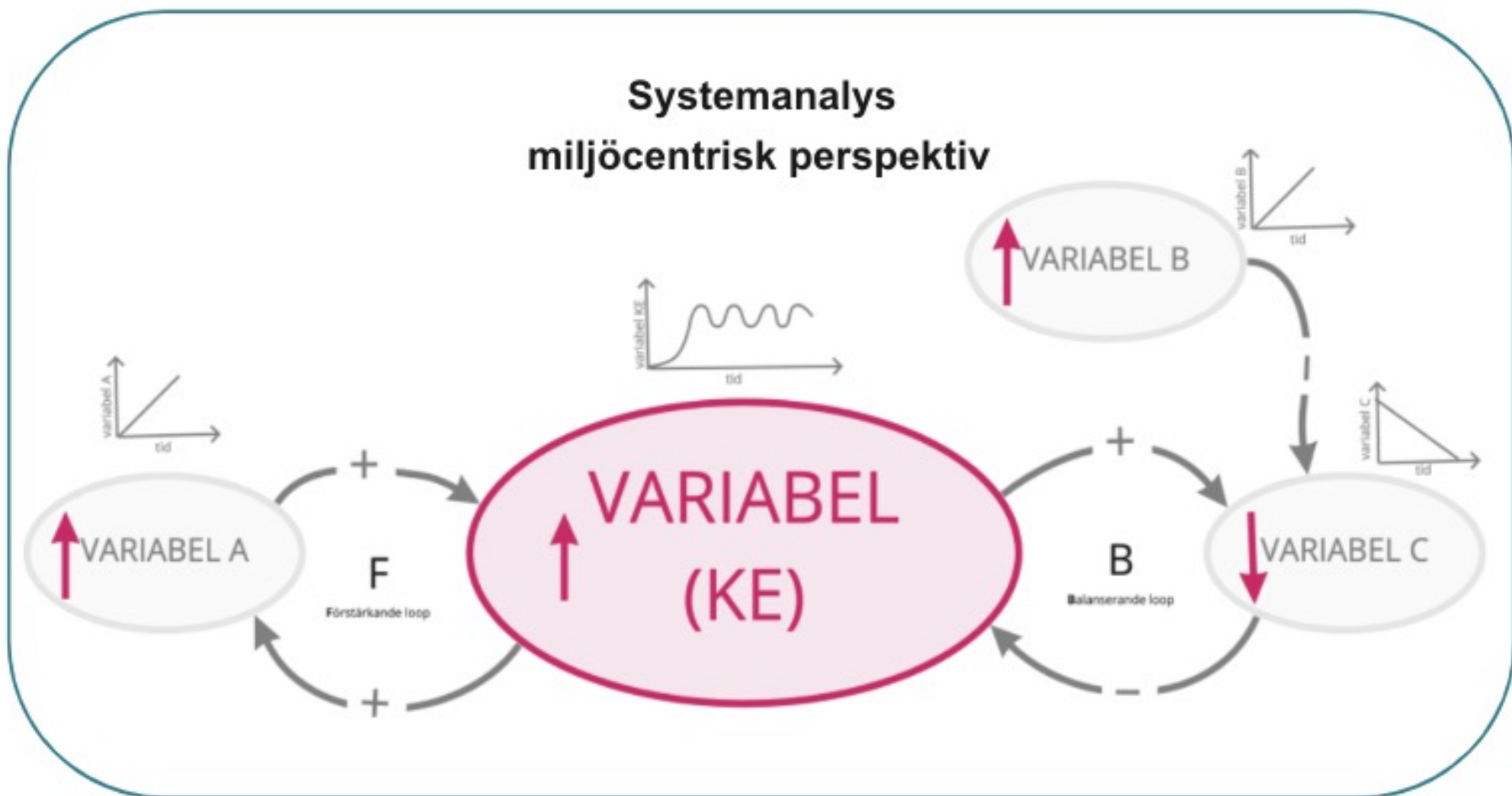
projektcentriskt

Diagram av KE enligt Roudgarmi (2018)

miljöcentriskt

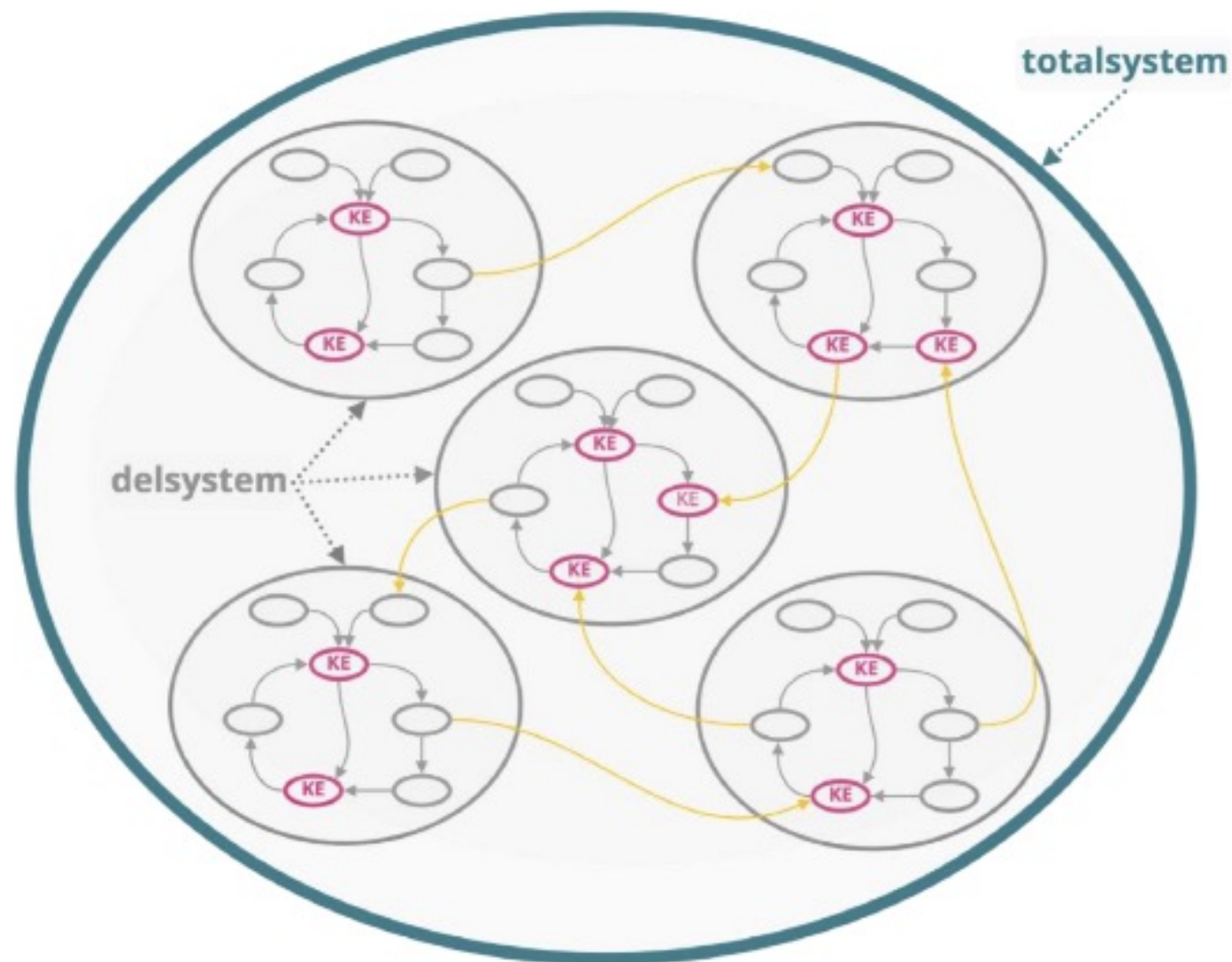
Hur konstrueras KE?

Delmodeller och totalmodell – schematiskt OVD*

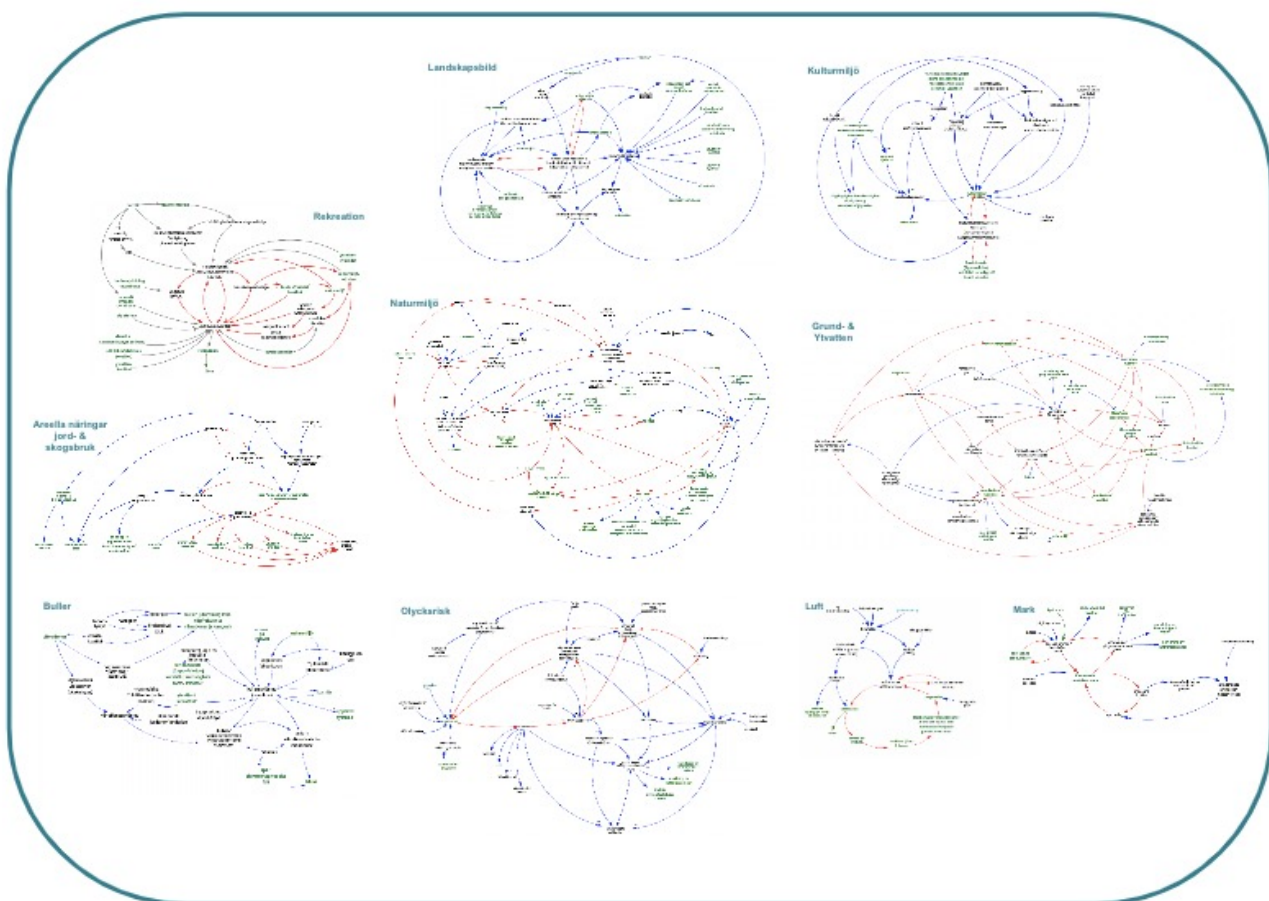
*orsak och verkan diagram
(causal loop diagram, CLD)

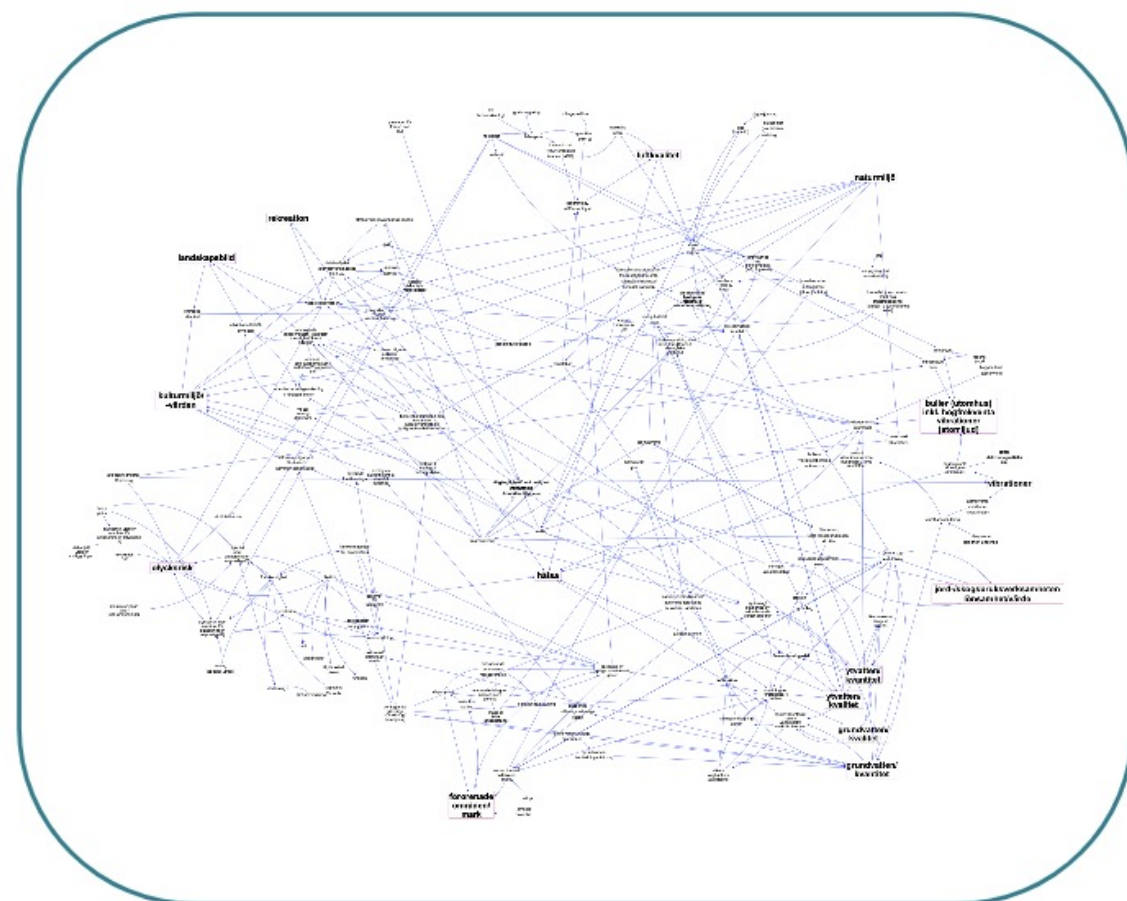
- Variabler
- Effektsamband
- Återkopplingsmekanismer
- Kopplingspunkter
- Kumulativa effekter
- Kvalitativ

Delmodeller och totalmodell – i verkligheten

Avgränsning

Helhetssyn

Aggregation enligt Bureš (2017)

2
3

Resultat av systemanalysen: t.ex. rekreation

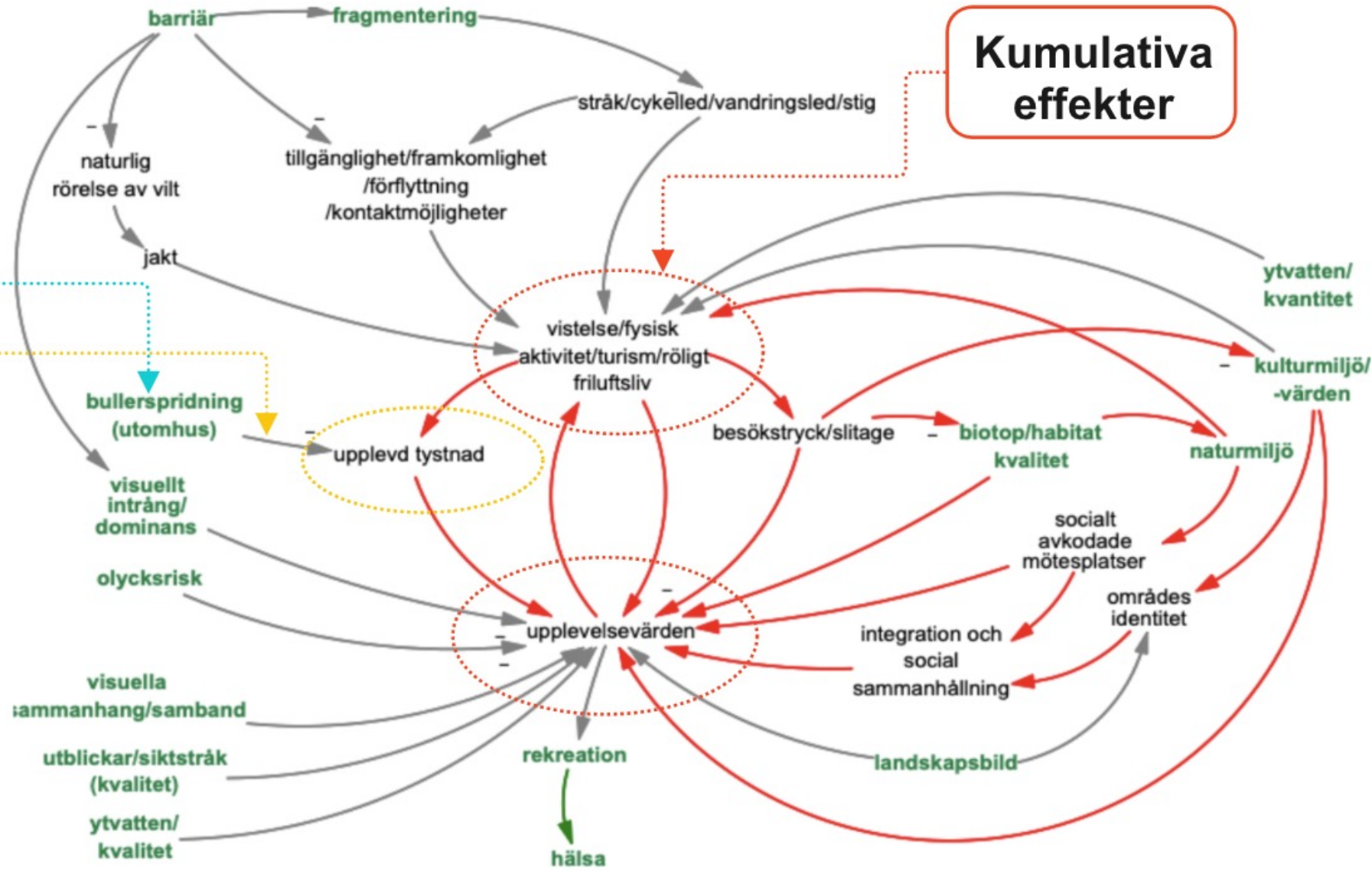
Kopplingspunkter
(precisering)

Hävstångspunkter
(skyddsmått som del av systemet)

8 återkopplingsmekanismer upplevelsevärden

1*	vistelse/fysisk aktivitet/turism/rörligt friluftsliv	6	vistelse/fysisk aktivitet/turism/rörligt friluftsliv
2*	vistelse/fysisk aktivitet/turism/rörligt friluftsliv	7	besöksstryck/slitage
3	upplevd tystnad	8	biotop/habitat kvalitet
4	visuellt intrång/dominans		
5	olycksrisk		
	visuella sammanhang/samband		
	utblickar/siktstråk (kvalitet)		
	ytvatten/kvalitet		

*förstärkande återkopplingsmekanismer

Kumulativa effekter

ytvatten/
kvantitet

- kulturmiljö/
-värden

besöksstryck/slitage - biotop/habitat kvalitet - naturmiljö

socialt avkodade mötesplatser

integration och social sammanhållning

landskapsbild

upplevelsevärden

rekreation

hälsa

bullerspridning (utomhus)

upplevd tystnad

visuellt intrång/dominans

olycksrisk

visuella sammanhang/samband

utblickar/siktstråk (kvalitet)

ytvatten/kvalitet

barriär

fragmentering

- naturlig rörelse av vilt

jakt

tillgänglighet/framkomlighet /förflyttning /kontaktmöjligheter

stråk/cykelled/vandringsled/stig

vistelse/fysisk aktivitet/turism/rörligt friluftsliv

besöksstryck/slitage

biotop/habitat kvalitet

naturmiljö

socialt avkodade mötesplatser

områdes identitet

integration och social sammanhållning

landskapsbild

upplevelsevärden

rekreation

hälsa

bullerspridning (utomhus)

upplevd tystnad

visuellt intrång/dominans

olycksrisk

visuella sammanhang/samband

utblickar/siktstråk (kvalitet)

ytvatten/kvalitet

barriär

fragmentering

- naturlig rörelse av vilt

jakt

tillgänglighet/framkomlighet /förflyttning /kontaktmöjligheter

stråk/cykelled/vandringsled/stig

vistelse/fysisk aktivitet/turism/rörligt friluftsliv

besöksstryck/slitage

biotop/habitat kvalitet

naturmiljö

socialt avkodade mötesplatser

områdes identitet

integration och social sammanhållning

landskapsbild

upplevelsevärden

rekreation

hälsa

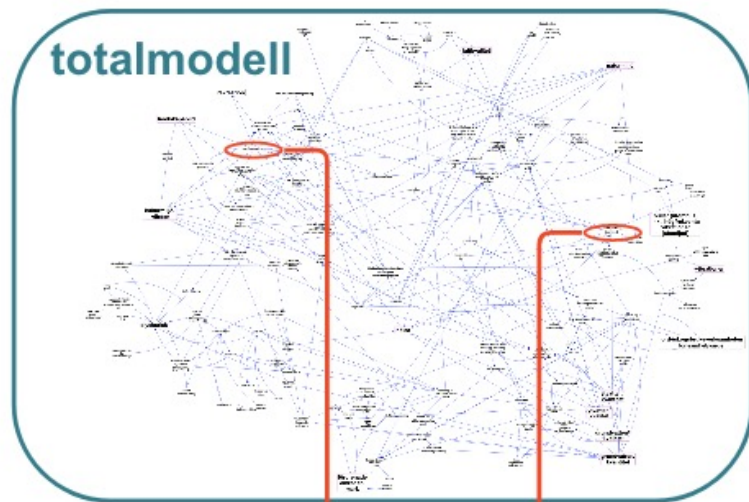

2

3

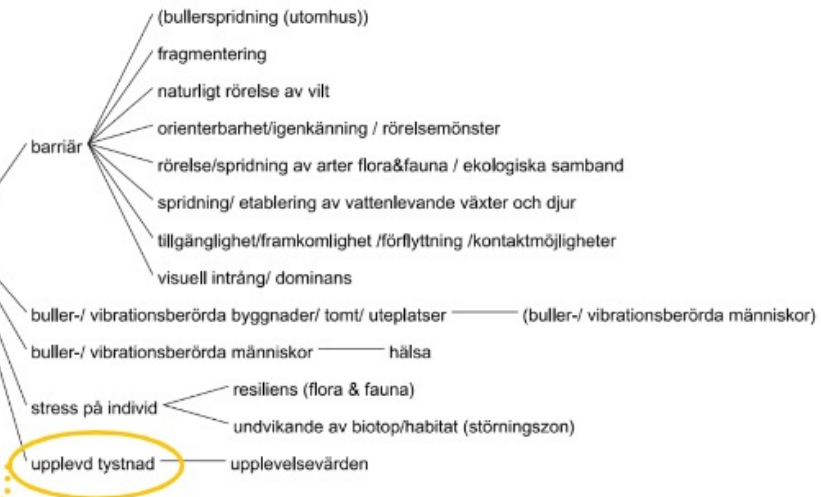

Resultat av systemanalysen: tillämpningen av verktyget

KE
input rekreation

KE
buller output

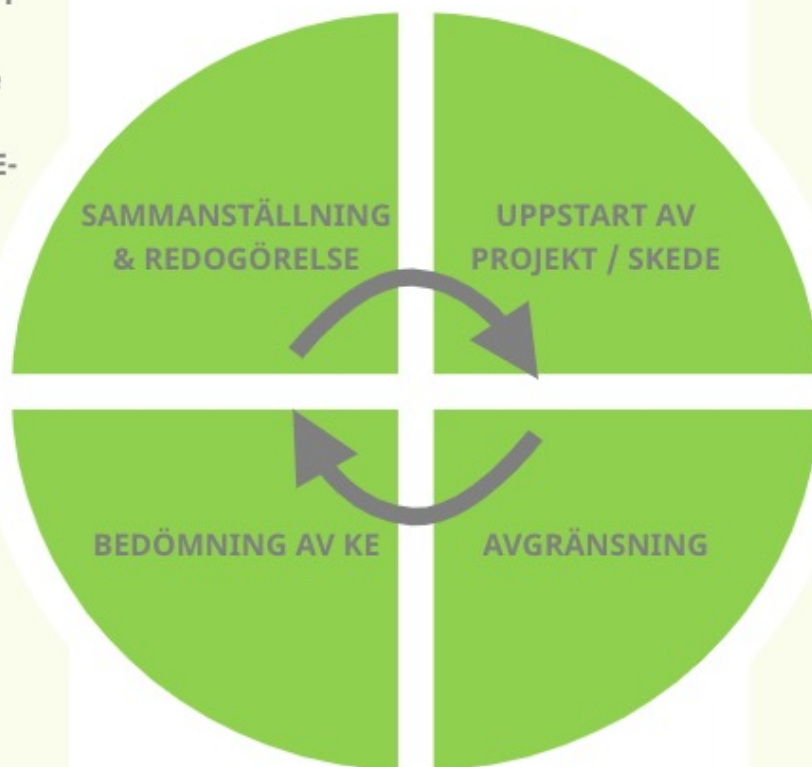

Samarbete & Koordination

- Sammanfatta de KE som framkommit i skedet
- Granskas av respektive teknikområde
- Lägg in i MKB-rapporten
- Lägg in i webbgränssnittet (görs av KE-samordnare)

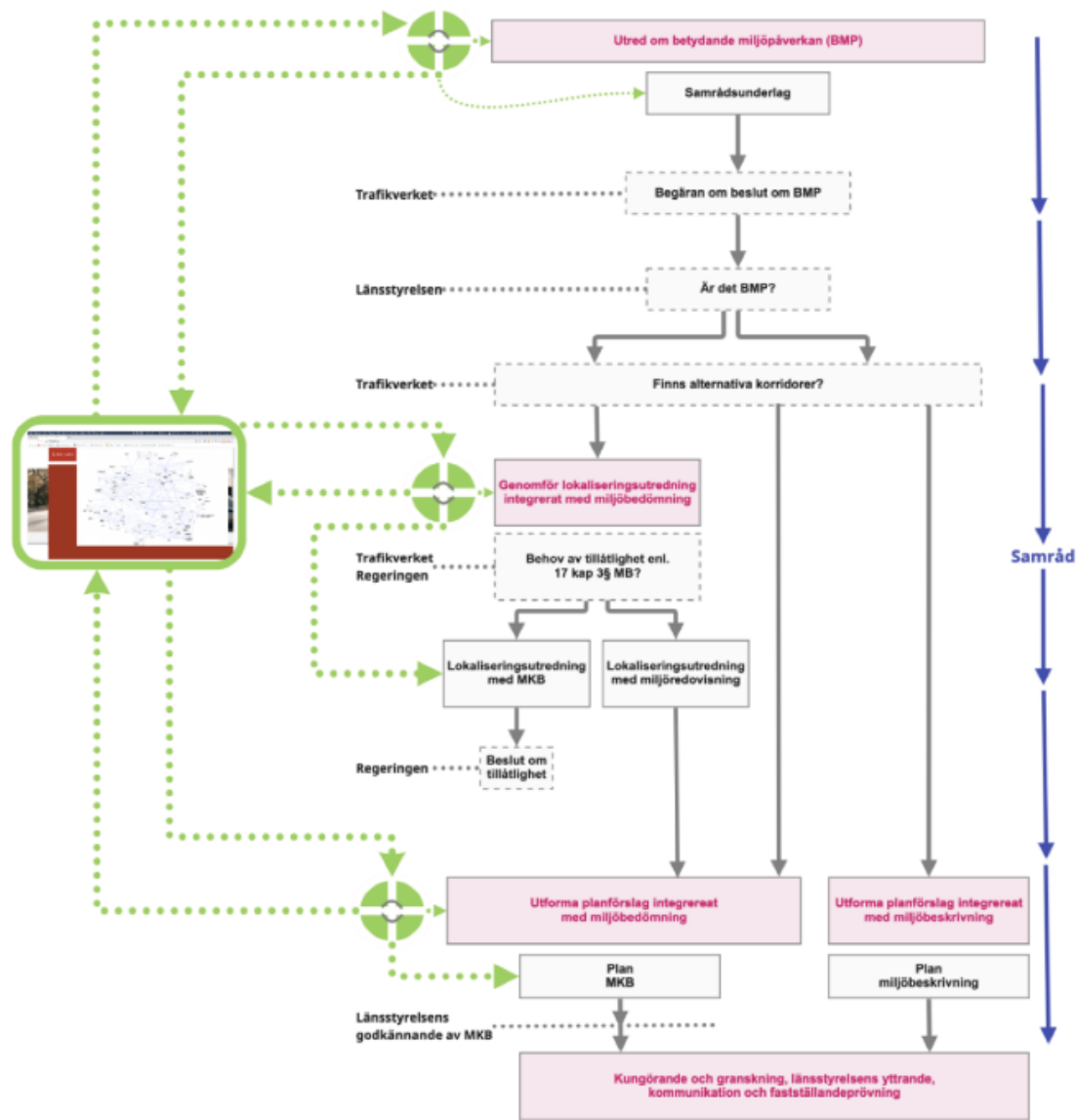
- De relevanta delmodellerna arbetas igenom i form av iterativa workshops / möten med sakkunniga och experter
- Identifikation av kopplingspunkter och beroenden.
- Bedömningarna av storleken på de identifierade KE görs av respektive teknikområde, inte i modellen!

- KE-samordnare hämtar data från den generella modellen (i webbgränssnittet)
- går igenom modellen med miljöbedömnings-samordnare och projektledare + definition av KE
- Identifiera nyckelpersoner i organisationen
- Lägg upp tidplan för arbetet med beroenden från olika teknikområden

- Definiera vilka andra planer och projekt som ska tas med i bedömningarna
- Identifiera och bestäm vilka variabler och samband som är relevanta för det specifika projektet
- Arbetet görs i form av workshops eller möten
- Resultatet av avgränsningen läggs in i avgränsningsrapporten

KE-systematiken

Systemanalys ÄR en lämplig metod för att förstå och bedöma KE!

"[...] En systemansats gör det möjligt att **bedöma faktorer och deras relationer** utifrån olika dimensioner (sektor, styrningsnivåer, rumsliga skalor, tidsmässighet) och utifrån aktörernas perspektiv (individer, institutioner, kollektiv).[...]

En systemansats är nödvändig för att **synliggöra hur denna kombination av faktorer kan driva komplexa dynamiker [...], samordna aktörerna och deras interaktioner [...]** och erbjuda vägar till **mitigation och återhämtning**.

En systemanalys är också viktig för att lyfta fram skadlig verksamhet eller kontraproduktiva åtgärder som kan förvärra situationen genom **oväntade återkopplingar. Detta kan till exempel vara fallet när infrastruktur utvecklas för att uppnå hållbarhetsmålen, men utan att ta hänsyn till bevarande och återställande av naturliga livsmiljöer [...]."**

TACK!

Johanna Gordon
johanna.gordon@miun.se

Rapporten nås på DIVA

[Verkningsfull miljöbedömning av kumulativa effekter för vägar och järnvägar - Introduktion till KE-systematiken : Slutrapport från forskningsprojektet VEM \(diva-portal.org\)](#)